

مروری بر تاریخ کوچه «شهیدهاشمی‌نژاد ۱۰» که روزگاری مسیری پریپچ‌وخم بوده است و قدمتی همپای برج و باروی شهر دارد

ماری خوابیده در کنار دیوار «بهره»

نمای تابلوی ورودی کوچه از سمت شهید هاشمی نژاد

نمای خیریه مرتضوی و تالار فرید

برای معرفی غیررسمی آن استفاده می‌شد. البته به فهرست این نام‌ها باید نام تالارفرید را هم اضافه کرد.پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تغییر نام خیابان‌عشرت‌آباد به شهیدهاشمی‌نژاد هم نام رسمی این کوچه به شهیدهاشمی‌نژاد ۱۴ تغییر یافت ولی در سال‌های اخیر و بر اثر اجرای طرح بزرگ نوسازی میدان شهدا، تعدادی از کوچه‌های ابتدای این خیابان حذف شدند و کوچه شهیدهاشمی‌نژاد ۱۴ به عدد۱۰تغییرشماره داد، همچنین در میانه دهه ۷۰خورشیدی نام شهید علیرضانوروزی هم بر تابلو ورودی این کوچه ثبت‌شد.عنوان‌های خواجه‌ربیع۱۳،آیت... عبادی۱۳، کوچه دبستان بهار، شهید کاشانی۳۸ و شهیدمهدی مؤمنیان از دیگر نام‌های رسمی و غیررسمی این کوچه هستند.

● کوچه «شهیدهاشمی‌نژاد ۱۰» روی نقشه رد پای کوچه شهیدهاشمی‌نژاد ۱۰ را باید در دوران صفوی و سال‌های نخست پس از ایجاد برج‌وباروی شاه‌طهماسبی جست‌وجو کرد. براساس یک اصل کلی، پس از ایجاد برج‌وباروی شهرها، مسیری در پشت آن‌ها به‌منظور استفاده نیروهای حاضر در برج‌ها ایجاد می‌شده است و چون این کوچه باتوجه به نقشه‌های موجود، از دوره قاجار بخشی از مسیر پشت‌باروی شهر بوده است، می‌توان سابقه ایجاد آن را حداقل به عهد صفوی رساند. تغییرراه‌دادن متعدداین مسیرآن را به‌صورت ماری پریپچ‌وتاب‌درآورده که به‌روایت نقشه‌ای سال ۱۲۴۸خورشیدی از مشهد میزبان هشت برج نگهبانی محافظ شهر بوده است. در این نقشه ابتدای کوچه (از سوی خیابان‌آیت...عبادی فعلی)هیچ علامتی جزتغییر مسیر باروی کنار شهر ندارد اما پایان این مسیر کوچه‌ای است که در موازات با محله پاچنار است و محدوده باغات مشجر بالاخیابان را از محدوده سبز باغات پای چنار جدا می‌کند. وضعیت این کوچه تا پایان دوره قاجار تغییر درخورتوجهی نمی‌کند و در نقشه سال ۱۳۰۳ شهر نیز وضعیت آن مشابه نقشه ۱۲۴۸ خورشیدی است.

● ایجاد خیریه مرتضوی و تالار فرید نیمه نخست سده ۱۴خورشیدی ر باید دوران تکامل کوچه شهیدهاشمی‌نژاد ۱۰ دانست. به گواه نقشه سال ۱۳۱۰ مشهد، در انتهای دهه

نخست این دوره، هنوز کوچه شکل مستقلی به خود نگرفته و تنها باقی که در حاشیه جنوبی آن قرار داشت، از سایر باغ‌های محدوده بالاخیابان منفک و به اسم باغ خرم شناخته می‌شود. تکمیل خیابان خواجه‌ربیع وقت (قبل از سال ۱۳۲۵ خورشیدی) سبب می‌شود مهندسان ترسیم‌کننده نقشه مشهد در این سال، در نقشه خود کوچه قرارگرفته بین باغ خرم و باروی شمالی شهر را از سایر بخش‌های کوچه پشت‌بهره شمالی مشهد مستقل نشان دهند. با وجود این، هنوز بخش اعظم این مسیراز یک‌سویه باغ‌واز دیگر سو به دیوار دور شهر اختصاص دارد و در نتیجه غیرمسکونی است. این مشکل قبل‌ازسال ۱۳۲۳که نقشه بعدی مشهدمنتشر می‌شود، تا حد بسیاری رفع شده است. به گواه نقشه ترسیم‌شده در این سال، هرچند کوچه موردنظر به‌دلیل جداشدن بخش کوچکی از آن در جریان احداث خیابان فوزیه وقت (شهیدهاشمی‌نژاد کنونی) کوتاه‌تر از سال‌های گذشته است، به‌جز بخش ابتدایی آن (از سمت جنوب) که بقایای باغ خرم است، سایر بخش‌های این کوچه شکل‌گرفته و منازل کوچک و بزرگی را میزبانی می‌کند. این کوچه در سال‌های بعد یک تغییر عمده دارد، نخست در دهه ۴۰خورشیدی، بقایای باغ‌خرم به چند بخش مجزاتقسیم می‌شود که در بزرگ‌ترین این بخش‌ها، خیریه مرتضوی (به‌عنوان محلی برای نگهداری و پرورش کودکان دارای شرایط زندگی نامناسب) ایجاد می‌شود. مؤسسان این مجموعه که اغلب از شاگردان دانشگاهی استاد محمدتقی‌شریعتی بودند، بخشی از زمین این خیریه را به یک تالار پذیرایی بانام تالار فرید اختصاص دادند تا خیریه از منظر اقتصادی مستقل باشد.

● کوچه‌ای با خانه‌های قدیمی تخریب‌شده کوچه شهیدهاشمی‌نژاد۱۰، پس از انقلاب اسلامی، شاهد تخریب بناهای ویلایی بسیاری بوده است که جایشان را به آپارتمان‌های چندطبقه داده‌اند. اکنون از بدنه اولیه کوچه تنها یک پلاک مخروبه که فقط در ورودی قدیمی آن هنوز با برجاست، دیده می‌شود. البته چندپلاک قدیمی دیگر هم هستند که عمر آن‌ها به سال‌های نخست پس از انقلاب و دهه ۶۰ به می‌گردد.

نخستین پلاک جنوبی کوچه را هم باید میزبان یکی دیگر از تغییرات درخور توجه آن در این

کوچه‌گردی

نمای ورودی کوچه از خیابان عبادی

موقعیت کوچه شهیدهاشمی‌نژاد روی نقشه سال ۱۳۲۳ خورشیدی

دوره زمانی دانست. این پلاک به‌عنوان آخرین بخش باقی‌مانده باغ خرم در دهه‌های نخست پس از انقلاب میزبان نهضت سوادآموزی استان بود. این امر از منظر مدیران شهری آن چنان اهمیتی داشت که نام پست برق ایجادشده در کوچه را پست نهضت گذاشتند. با وجود این پس از ادغام نهضت سوادآموزی در آموزش‌وپرورش، این مجموعه هم در اختیار سازمان اوقاف و امور خیریه استان قرار گرفت و اکنون از آن با عنوان مجتمع آموزشی فرهنگی فدک‌آل‌محمد استفاده می‌کنند، همچنین در مجاورت این مجموعه آموزشی فرهنگی، یک مرکز خدمات جامع سلامت شهری با نام حضرت زهرا (س) دایر شده است که بخشی از آن به مرکز مشاوره‌ازدواجی با همین نام اختصاص دارد. در بخش انتهایی کوچه (در نزدیکی خیابان آیت...عبادی) نیز تنها مرکز آموزشی کوچه یعنی دبیرستان دخترانه فرزائگان آن قرار گرفته است.

● نامداران کوچه «آیت...هاشمی‌نژاد ۱۰» قدیمی‌ترین چهره اقتصادی کوچه شهیدهاشمی‌نژاد ۱۰، حاجی حسینی است. او حداقل از دهه ۵۰ در این کوچه حضور دارد. دیگر خانواده‌های قدیمی شناخته‌شده این کوچه دو خانواده جلیلیان و صفرزاده هستند که بزرگان هردو در صنعت چاپ اشتغال دارند. خانواده‌های روغنی‌قدایی که در حوزه بانکداری فعالیت می‌کردند ، خانواده حسینیان که بزرگ آنان تاجر شناخته‌شده فرش است و خانواده دُری که در حوزه صنعت برق و روشنایی فعال‌اند نیز از دیگر خانواده‌های قدیمی کوچه هستند که دوره‌ای از عمر خود را در آن سیری کرده و هنوز هم تعلقاتی در آن دارند. همچنین باید از خانواده‌های کافی، بهزادی، موسوی، سالمی، کافی، صداقتی و نوری نجفی به‌عنوان دیگر خانواده‌های شناخته‌شده‌ای نام برد که برای سال‌های متمادی در این کوچه زندگی کرده‌اند یا هنوز زندگی می‌کنند. سرانجام باید از دو خانواده نوروزی و مؤمنیان که هرکدام عزیزشان (شهید علیرضانوروزی) و (شهیدمهدی مؤمنیان) را برای حفظ استقلال و آزادی این آب و خاک تقدیم کردند و اکنون نام این شهیدان زینت بخش مسیر اصلی و یگانه فرعی شمالی کوچه است، یاد کرد.

شهریار

اشنبه ۲۲ تیر ۱۳۹۹ شماره ۱۵۹

شاه‌رایان‌نیوز

۱۵

تاریخ و هویت

تاریخ نگار

مروری بر روند قانونی تبدیل «کلاه‌پهلوی» به «کلاه‌شاپو» در دوره رضاخان

کلاه ۷بندی بر سر مردان ایرانی

حسین بیات | وضعیت جغرافیایی ایران و ویژگی ژئوپلیتیک آن به‌عنوان پلی ارتباطی میان شرق و غرب سبب شده است که این سرزمین مدام در معرض تهاجمات و یورش اقوام و ملل گوناگون، هم از جنبه خاکی، هم از نظر مسائل فرهنگی باشد. بعد از مرادوات مختصر دوران صفویه به بعد، در دوران قاجار است که با نخستین نشانه‌های رویارویی نزدیک با غرب مواجه می‌شویم؛ مواردی چون بروز جنگ‌های ایران و روس، رفت‌وآمد خارجیان به دلایل سیاسی و اقتصادی، انتشار روزنامه و اعزام محصلان ایرانی به خارج از کشور به‌منظور کسب علوم و فنون جدید نه‌تنها ایرانیان را با سبک زندگی غربی آشنا می‌کند، کم‌کم در نوع پوشش مردان نیز تأثیر می‌گذارد. به‌گونه‌ای که برای نخستین بار در تاریخ کشورمان در این دوران شاهد استفاده از پیراهن و کفش چرمی توسط مردان هستیم.

با پایان سلطنت قاجارها در ایران و آغاز دوره پهلوی‌ها، باتوجه به شخصیت و افکار رضاشاه، افرادی که «ترک‌سنت» و «اخذ فرهنگ غربی» را مهم‌ترین عامل پیشرفت می‌دانند، در پست‌های کلیدی کشور قرار می‌گیرند و سیاست «مدرن کردن کشور» را در زمینه‌های اداری، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مدنظر قرار می‌دهند. در اولین مرحله سیاست نوسازی فرهنگی، پوشاک مردان مورد توجه قرار می‌گیرد. هیئت وزیران در ۱۵ مرداد ۱۳۰۶ خورشیدی، به پیروی از اندیشه شاه برای وادار ساختن مردم به تغییر کلاه و لباس، تصویب‌نامه‌ای را صادر می‌کند که به‌موجب آن، همه کارکنان دولت و شاگردان مدارس به پوشیدن لباس متحدالشکل و لبه‌دار موظف می‌شوند. همچنین در مجلس هفتم شورای ملی مقرر می‌شود که پوشیدن لباس متحدالشکل صورت قانونی یابد. به این منظور طرحی دو فوریتهی با امضای گروهی از نمایندگان مجلس تهیه و پس از گفت‌وگو و جرح‌وتعذیل آن، در جلسه چهاردهم مورخ چهارم دی‌ماه ۱۳۰۷ خورشیدی به مجلس ارائه می‌شود که پس از دو جلسه مذاکره به تصویب می‌رسد.

*** نظام‌نامه و نقشه لباس تمام‌رسمی مأموران کشوری پس از سال ۱۳۰۸**

براساس این قانون، جز هشت گروه، مجتهدان مجاز مشغول در امور روحانی، مراجع امور شرعیه دهات و قصبات بعد از قبولی در امتحان، مفتیان اهل سنت و جماعت صاحب اجازه فتوا، پیش‌نمازان دارای محراب، محدثان مجاز به نقل روایت، طلاب مشغول به قفه و اصول بعد از قبولی در امتحانات، مدرسان ققه، اصول و حکمت و روحانیان ادیان دیگر، همه اتباع ذکور ایرانی موظف می‌شوند از لباس متحدالشکل و کلاهی موسوم به «کلاه پهلوی» استفاده کنند.

در ماده سوم این قانون برای متخلفان شهرنشین، جزای نقدی یک تا پنج تومان و برای متخلفان غیرشهرنشین یک تا هفت روز حبس در نظر گرفته می‌شود تا ضمانتی باشد بر اجرای آن.

همچنین در ماده چهارم آن علاوه بر تعیین تکلیف دولت در تنظیم نظام‌نامه و اجرای قانون، به مهلت قانونی اجرای آن نیز اشاره می‌شود. متعاقب این ماده، نظام‌نامه متحدالشکل شدن البسه برای شهر و روستاها که مشتمل بر سه فصل و بیست ماده است، در ۳ بهمن‌ماه ۱۳۰۷ خورشیدی به تصویب هیئت دولت می‌رسد. فصل اول این نظام‌نامه، به تعریف لباس متحدالشکل اختصاص می‌یابد و شامل هفت ماده است. فصل دوم، با بارده ماده به بیان استثنائات می‌پردازد و فصل سوم نیز در دو ماده، مجازات متخلفان را بیان می‌کند.

سفر رضاشاه به ترکیه در سال ۱۳۱۳ خورشیدی و تأثیرپذیری او از اقداماتی که در این کشور توسط آنانورک صورت گرفته است، موجب می‌شود در خرداد سال بعد، تغییر کلاه پهلوی به «کلاه‌شاپو»، به‌عنوان کلاه بین‌المللی، در برنامه دولت قرار گیرد. بر همین اساس هیئت دولت در جلسه هفتم تیرماه ۱۳۱۴ خورشیدی، استفاده از کلاه پهلوی را ممنوع اعلام می‌کند و امر می‌شود که مردان ایرانی از اول فروردین ۱۳۱۴ خورشیدی به جای آن از کلاه تمام‌البه یا «شاپو» استفاده کنند. طبق بخش‌نامه‌ای که از سوی محمدعلی فروغی، نخست‌وزیر وقت، صادر و در ۸ خرداد به ادارات دولتی و سازمان‌های دیگر ابلاغ می‌شود، از این‌پس کارمندان دولت و مردانی که به سازمان‌های دولتی مراجعه می‌کنند، باید کلاه‌شاپو بر سر بگذارند، همچنین در این بخش نامه اخطار می‌شود که رعایت نکردن دستور، موجب منتظر خدمت‌شدن کارمندان خاطی خواهد شد.

در هفتم تیرماه ۱۳۱۴ خورشیدی بخش‌نامه‌ای از جانب وزارت داخله صادر می‌شود تا به عموم مأموران حوزه حکومتی ابلاغ و به اطلاع مردم برسد. باتوجه به اینکه تا پیش‌از این، استفاده از کلاه لبه‌دار مرسوم نبوده است، در این بخش نامه آداب استفاده از کلاه‌شاپو در هفت بند توضیح داده می‌شود.

*** تصویر تصویب‌نامه هیئت وزیران برای تغییر کلاه پهلوی به کلاه بین‌المللی در ۱۷ تیر ۱۳۱۴**

دستور تبدیل کلاه پهلوی به کلاه شاپو و اجرای بخش‌نامه وزارت داخله در اغلب نقاط کشور بدون هیچ مقاومتی اجرا، اما در مشهد با مقاومت‌هایی مواجه می‌شود که سرانجام آن وقوع حادثه مسجد گوهرشاد، کشته و زخمی شدن جمع کثیری از زوار و مردم معترض و دستگیری و تبعید جمعی دیگر از مردم مشهد و شهرهای اطراف است.

*** برگرفته از نمایشگاه مجازی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران**

● از کوچه «پشت بهره» تا کوچه «نهضت»

کوچه شهیدهاشمی‌نژاد ۱۰ در طول تاریخ، اسامی رسمی و غیررسمی بسیاری داشته است.نخستین نام شناخته‌شده برای این کوچه عنوان کوچه پشت بهره است. این نام تا زمان ایجاد خیابان فوزیه در نیمه نخست دهه ۴۰ قرن ۱۴ خورشیدی، معرف این مسیر بوده است.پس از آن اما مدوعنوان فوزیه ۱۴ وعشرت‌آباد ۱۴ هم برای معرفی این مسیر مورد استفاده قرار گرفت.خیریه مرتضوی نام‌بعدی این کوچه بود که از دهه ۴۰ قرن ۱۴ خورشیدی،

مرضیه ترابی‌ا در مجموعه «کشف تاریخ» چندوقتی است که به سراغ آلبوم ۲۴۰ از مجموعه کاخ‌موزه گلستان رفته‌ایم، آلبومی که در سال ۱۳۱۱ قمری (۱۳۷۲ خورشیدی)، طبق فرمان ناصرالدین شاه قاجار، توسط عبد... قاجار، عکاس مخصوص سلطنتی، تهیه شد.

این آلبوم یک گزارش تصویری بی‌مانند از وضعیت خراسان ۱۳۲ سال قبل، پیش روی مخاطب قرار می‌دهد، عکاس به اقصی نقاط خراسان سفر و از دورنمای شهرها و روستاهای آباد این خطه، عکس‌هایی زیبا و چشم‌نواز تهیه کرده است. بخشی از آثار تاریخی ثبت‌شده در این تصاویر، امروزه از بین رفته یا به شدت تخریب شده است. به همین دلیل، آلبوم ۲۴۰، ارزش تاریخی فوق‌العاده‌ای دارد. طی هفته‌های اخیر، بیشتر عکس‌هایی که مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته، متعلق به کوهپایه‌های سرسبز و مصفای «هزارمسجد» بوده است. عکس امروز نیز نمایی از روستای باستانی و زیبای «ارچنگان» را به نمایش می‌گذارد. تقریباً تردیدی نمی‌توان کرد که عکس امروز، قدیمی‌ترین تصویر موجود از روستای ارچنگان است، روستایی در حدود ۲۵کیلومتری شهر کلات که به‌دلیل آب‌وهوای فوق‌العاده‌اش، شهرت فراوانی

دارد و یکی از مراکز مهم طبیعت‌گردی در این منطقه محسوب می‌شود. در عکس عبد... قاجار از ارچنگان می‌توان برج و باروی روستا را مشاهده کرد؛ برج و بارویی مستحکم که بی‌گمان حکایت از نگرانی‌های مردم این ناحیه از هجوم ازبکان و ترکمانان در سده‌های پیش دارد. مانند همیشه، توضیحات نوشتاری ذیل عکس، گزارشی دست‌اول و بسیار ارزشمند از وضعیت این منطقه را در اختیار ما قرار می‌دهد، با این

تفاوت که ضمن ارائه گزارش مختصر وضعیت ارچنگان، شرحی نسبتا کافی از وضعیت «لاین» و جمعیت آن نیز در متن ذکر شده که درخور تأمل و توجه است. از آنجاکه نام «ابوالخیر قاجار» ذیل گزارش وجود ندارد، احتمالاً متن توسط خود عبد... قاجار تنظیم شده است.

او می‌نویسد: «دورنمای ارچنگان، این منطقه از جاهای خوش‌آب‌وهوای دنیا محسوب می‌شود، آب فراوان هم دارد و

کشف تاریخ